

ELŻBIETA FELIKSIAK (1937–2015)

fol. Mariusz Leś

31 STYCZNIA 2015 ROKU na cmentarzu w Tłuszczu w gronie rodziny, przyjaciół, znajomych oraz uczniów pożegnaliśmy profesor Elżbietę Feliksiak, osobę niezwykle zasłużoną dla rozwoju białostockiej polonistyki. Wraz z jej śmiercią kończy się też znacząca epoka w historii naszego Uniwersytetu, epoka związana z pionierskim okresem powstawania uczelni, będącej przez kilkanaście lat filią Uniwersytetu Warszawskiego, którą przez długi okres swoim intelektualnym i badawczym potencjałem zasilali młodzi naukowcy z Warszawy. Profesor Feliksiak – antropolog literatury, komparatystka i tłumaczka, emerytowany profesor Uniwersytetu w Białymstoku, wieloletni pracownik Instytutu Filologii Polskiej, w latach 1991–2010 kierownik Zakładu Teorii i Antropologii Literatury, w latach 2003–2005 dyrektor Instytutu Filologii Polskiej, prezes Białostockiego Oddziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza, wydawca i redaktor odpowiedzialny serii „Biblioteki Pamięci i Myśli”, inicjatorka pionierskich badań pamięci Kresów Północno-Wschodnich RP – należała do owych

najważniejszych i wyróżniających się postaci, które swoją wyrazistością badawczą, rozmachem organizacyjnym, wolą współpracy z elitą regionalną odcisnęły trwały ślad zarówno w ludziach, jak i w samej instytucji naszego Uniwersytetu.

Białostoczanka z wyboru (jak mawiała), zawsze w drodze z Warszawy do Białegostoku – urodziła się 1 grudnia 1937 roku w Warszawie w rodzinie inteligenckiej o korzeniach ziemiańskich. W latach pięćdziesiątych studiowała fizykę na Uniwersytecie Warszawskim, a następnie polonistykę, którą ukończyła w 1963 roku pracą magisterską poświęconą twórczości Cypriana Kamila Norwida, napisaną pod kierunkiem prof. Zofii Szymdtowej; w 1966 roku ukończyła germanistykę, broniąc pracy, którą napisała pod kierunkiem doc. Floriana Witczuka na temat twórczości Tomasza Manna. W latach 1963–1968 była stażystką i doktorantką na polonistyce Uniwersytetu Warszawskiego, w 1971 roku pod opieką prof. Stefanii Skwarczyńskiej na Uniwersytecie Łódzkim rozpoczęła pracę nad rozprawą doktorską. Stopień doktora w roku 1978 uzyskała na podstawie rozprawy *Tradycja i eksperyment w poglądach Tomasza Manna na powieść (próba interpretacji filozoficznej)*. W latach 1971–1975 pracowała również jako lektorka języka niemieckiego.

Zadebiutowała naukowo jako interpretator literatury w „Zeszytach Polonistycznych” rozprawą o *Konradzie Wallenrodzie*, na ten sam rok przypadł także jej debiut krytycznoliteracki na łamach „Nowej Kultury”. Już w latach sześćdziesiątych była stałym współpracownikiem czołowych polskich pism literackich: „Współczesności”, „Tygodnika Kulturalnego”, „Miesięcznika Literackiego”, „Poezji”. Od 1975 roku współpracowała z „Dialogiem”, na którego łamach przez osiem lat ogłosiła ponad sto przeglądów teatralnych z niemieckiego obszaru językowego. Dała się już wówczas poznać jako interesujący i bezkompromisowy krytyk, wnikliwy hermeneuta, komparatysta i tłumacz.

Z białostocką polonistyką Elżbieta Feliksiak związała się 1 lutego 1975 roku (wówczas z Instytutem Filologii Polskiej Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku) i tu do roku 2010 realizowała swoje naukowe oraz dydaktyczne ambicje, zwieńczone jubileuszem pięćdziesięciolecia pracy twórczej. W 1989 roku uzyskała stopień doktora habilitowanego, który na podstawie całego dorobku oraz rozprawy *Budowanie w przestrzeni sporu. Ethos literatury w sytuacji kryzysu pluralizmu europejskiego (Tomasz Mann – Tadeusz Konwicki – Erica Pedretii)* przyznała Rada Wydziału Polonistyki UW. Na polonistyce białostockiej awansowała na stanowisko profesora nadzwyczajnego w 1991 roku, a po kilku latach – uzyskała tytuł profesora zwyczajnego. Należała do wielu towarzystw naukowych: Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, Towarzystwa Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, Towarzystwa Fryderyka Chopina, była również członkiem rzeczywistym Stowarzyszenia Tłumaczy Polskich. W latach 1989–2008 była prezesem Białostockiego Oddziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza i w ramach tego Towarzystwa intensywnie współpracowała z regionalnym środowiskiem nauczycielskim, zwłaszcza z I Liceum Ogólnokształcącym im. Adama Mickiewicza.

Po uzyskaniu habilitacji pracowała z niesłabnącą energią, czego potwierdzeniem są publikacje firmowane przez Białostocki Oddział Towarzystwa Literackiego (to po-

nad dwieście pozycji); poza wspomnianą już książką habilitacyjną, ogłosiła: „*Marię*” *Malczewskiego. Duch dawnej Polski w stepowym teatrze świata* (1997), *Poezję i myśl. Studia o Norwidzie* (2001), *Antropologię literatury. Interpretacje i studia* (2014). W serii „Biblioteki Pamięci i Myśli” wydawanej przez Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza z rękopisu przygotowała do druku *Divide et impera* Konrada Górskiego (1995), w serii „Komparatystyka” przy współpracy Mariusza Lesia i Elżbiety Sidoruk zredagowała dwutomową pracę zbiorową *Herbert i znaki czasu* (2001–2002), w serii „Poetyka i Horyzonty Tradycji” wydała *Teorię listu* Stefanii Skwarczyńskiej (2006), a także przy współpracy Bożeny Chodźko i Marka Olesiewicza tom poświęcony sylwetce i pracy naukowej Marii Renaty Mayenowej *Obecność. Maria Renata Mayenowa (1908–1988)* (2006). Przetłumaczyła między innymi słynną *Strukturę nowoczesnej liryki* Hugona Friedricha (1978) oraz powieść Eriki Pedretti *Święty Sebastian* (1988). Równolegle przez wiele lat współpracowała ze środowiskiem naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przy edycjach dzieł Norwida.

Przez cały okres pracy w Białymstoku dała się poznać jako sprawny i inspirujący animator oraz organizator działań kulturalnych, popularnonaukowych oraz *stricte* naukowych. Wypada wspomnieć w tym kontekście o pierwszej ważnej inicjatywie środowiska Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku – Kole Naukowym Folklorystów. Pierwsze doświadczenia regionalistyczne zaowocowały w roku 1985 powołaniem do życia zespołu badawczego, którego członkami w większości byli absolwenci seminarium magisterskiego profesor Feliksiak. Zespół skupił wówczas swoją uwagę na szeroko pojętej antropologii pogranicza kultur, związkach i powinowactwach doświadczenia historycznego z pamięcią i opowieścią o charakterze świadectwa. Od 1987 roku temat „Człowiek na pograniczu kultur – świadectwa literatury i życia” został włączony do Centralnego Programu Badań Podstawowych „Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja”. Twórczy ferment tego okresu zaowocował późniejszymi pracami autorskimi profesor Feliksiak oraz dał asumpt do zaprojektowania cyklu konferencji „Wilno i Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur”, z których pierwsza zorganizowana w 1989 roku na kształt kongresu była ze wszech miar owocna i nader symboliczna, współgrała bowiem z powiewem nowych, lepszych czasów, konweniowała z kluczowym dla stanu badań naukowych faktem zniesienia cenzury. Bez tej politycznej i ideowej transformacji niemożliwa byłaby zakrojona na tak wielką skalę otwarta dyskusja o świadectwach życia na polskich kresach i pograniczach RP, o wadze pamięci zarówno w polskiej literaturze krajowej, gdzie motyw kresów odgrywał istotną rolę formotwórczą wspólnoty, jak i emigracyjnej, gdzie niejednokrotnie stanowił trzon dokumentalnej i literackiej (także ikonograficznej) wypowiedzi. Zwłaszcza niemożliwe byłyby bez zniesienia cenzury publikacje dokumentujące *ethos* polski Wilna, Wileńszczyzny, Grodna, Lwowa, upublicznienie niepublikowanych wówczas, a funkcjonujących w obiegu „prywatnym” wspomnień syberyjskich czy łagrowych i innych traumatycznych doświadczeń żywiołu polskiego wypchniętego z oswojonego świata *dominium*. Była to więc niewątpliwie pionierska i zakrojona na ogromną skalę praca zespołu

(zwłaszcza Zakładu Teorii i Antropologii Literatury), która dzisiaj ma swoich wytrwałych kontynuatorów zarówno w samym Białymstoku, jak i w Polsce.

Kolejne konferencje z cyklu „Wilno i Kresy Północno-Wschodnie”, „Wilno i ziemia Mickiewiczowskiej pamięci”, „Wilno i świat. Dzieje środowiska intelektualnego” odbyły się kolejno w latach: 1994, 1998, 2000 i zaowocowały wielotomowymi publikacjami w przywoływanej tu wielokrotnie serii „Biblioteka Pamięci i Myśli”.

Profesor Elżbieta Feliksiak wykształciła ponad stu magistrów i wypromowała siedmiu doktorów. Jej pracę nagrodzono odznaczeniami, mimo że jak napisała w jednym z arkuszy oceny okresowej w latach osiemdziesiątych w rubryce „odznaczenia/jakie, kiedy” – „nie posiadam i nie marzę”. W 1989 roku otrzymała Srebrną Odznakę „Zasłużony Białostoczczyźnie”, w 1990 roku – Krzyż Komandorski Orderu „Polonia Restituta” (III klasa) przyznany dekretem prezydenta RP na uchodźstwie, w roku 2008 Uchwałą Rady Senatu otrzymała tytuł „Zasłużony dla Uniwersytetu”, a w 2011 – Medal Uniwersytetu w Białymstoku.

W 2012 roku została laureatką Nagrody Literackiej im. Franciszka Karpińskiego za wybitne i rozległe badania nad kulturą polską na dawnych Kresach Wschodnich RP i za kultywowanie chrześcijańskiego *ethosu* w badaniach nad literaturą XIX i XX wieku. Z tej ostatniej już nagrody – jak mi wiadomo – była naprawdę dumna. Obdarzona wieloma zdolnościami, świetnie orientująca się w rozmaitych tendencjach i modach przepływających falami przez humanistykę, wierna była Gadamerowskiej hermeneutyce dialogu i literackiej antropologii. Nie miała temperamentu *stricte* teoretycznego, to co ją naprawdę interesowało to życie z jego nieortodoksyjnością doświadczenia, z otwartością na spotkanie z Nieznanym... W swojej ostatniej książce *Antropologia literatury – interpretacje i studia* wydanej w Krakowie w 2014 roku właśnie w myśl owej Gadamerowskiej koncepcji dialogu profesor Feliksiak

zaprasza do budowania mostów między przestrzenią wyobrażoną w świecie literackim a światem przeżywanym w przestrzeni rzeczywistej. Nie o literaturę chodzi, lecz o człowieka i o prawdę bycia. Dlatego spośród trzech głównych słów kluczy pierwszym i najważniejszym jest „przestrzeń antropologiczna”. W niej odbija się echem każdy przejaw naszych dokonań, a jako atrybuty towarzyszą jej *ethos* i *katharsis*. Pola argumentacji wieloaspektowej antropologii literatury poznajemy na gruncie pytań o relacje między literaturą a historią i pamięcią, sferą fikcji a sferą działania, myśleniem opowieści a logiką życia w świecie. Jeden z nurtów stanowią badania skupione wokół pytań o literaturę na wielonarodowych pograniczach, o wielokulturowość jako próg do przyszłości. Częścią przestrzeni antropologicznej są: „mówiące krajobrazy”: odpowiadają naszą własną mową na pytanie o sposoby godnego bycia na pograniczu współistniejących światów. Dzięki literaturze mamy miejsce (swoją *ethos*) w dziejowości pytań i odpowiedzi. Przestrzeń antropologiczna – w literaturze i w życiu – może i powinna być miejscem obecności człowieka, przestrzenią rozmowy otwartej na światło. Ostatnia część książki uprzytamnia, jak wiele zależy pomimo wszystko od nas.¹

1 E. Feliksiak, *Antropologia literatury. Interpretacje i studia*, Kraków 2014, s. [4] okładki.

Do końca była pełna energii, miała rozległe plany, a wyjazdy konferencyjne i ważne dla niej spotkania klarowały się już na progu 2015 roku. W liście z 10 grudnia na moje pytanie o to, nad czym aktualnie pracuje, odpowiedziała:

Pytasz, co piszę, „oto list ten piszę do Ciebie” – odpowiedź nie jest bez sensu, bo nasze prace humanistyczne (gdy takimi są rzeczywiście) czyż nie są też rozmowami z potencjalnym (nie „wirtualnym”) czytelnikiem? Pracuję teraz niespiesznie (ta wspaniała wolność od systemowych planów, grantów, dydaktyki) nad tekstem o funkcjach tytułów u Celana, na sesję jubileuszową Teresy Dobrzyńskiej, odłożoną do wiosny. Nie zdecydowałam jeszcze na podjęcie dużej pracy o Celanie. Mam rozpoczęte projekty też przekładów z niemieckiego, a [Jan] Czykwin ma pomysł dwujęzycznej książki z poezją w moich przekładach. Dzięki propozycjom prof. Antoniego Kuczyńskiego z Wrocławia (w książce o Sieroszewskim) i Jarka Ławskiego (w książce „Sybir”) – wydałam dwa teksty [...] na temat mojego dziadka Kazimierza Roźnowskiego, planuję jeszcze jeden dopełniający tekst...

Tak więc planów mam sporo... (nie patrząc na wiek, podobnie jak – nie przymierzając – Penderecki).

I właśnie taka – planująca, skupiona na pracy własnej i lekturze zostanie w mojej pamięci.

Violetta Wejs-Milewska
(Uniwersytet w Białymstoku)

